

УДК 376-056.36-053.537.016502/504
DOI 10.32626/2413-2578.2020-15.35-44

О.М. Вержиховська
defectologia@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9342-0896>

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ

Відомості про автора: Вержиховська Олена, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри психолого-медико-педагогічних основ корекційної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, Україна; У колі наукових інтересів: проблема розвитку, навчання та виховання дітей різного віку з порушеннями інтелекту, психолого-педагогічні основи корекції інтелектуальних порушень засобами виховної роботи у цієї нозології дітей. Email: defectologia@gmail.com.

Contact : Verzhihovska Olena, PhD of pedagogical, associate professor, head of the department of psycho-medical-pedagogical foundations of correctional work in Kamynets-Podilsky National Ivan Ogienko University, Kamynets-Podilsky, Ukraine. Academic interests: the problem of development, education and upbringing of children of different age with intellectual disabilities, psychological and pedagogical bases of correction of intellectual disabilities by means of educational work in this nosology of children. Email: defectologia@gmail.com.

- Відомості про наявність друківаних статей.**
- 1. Verzhikhovska, O.** (2019). Psychological and pedagogical support of moral education in junior handicapped children/ Edulearn19 / 11th International Conference on Education and New Learning Technologies. Palma, Spain - July 1-3, 2019 (Web of Science);
 - 2. Вержиховська О.М.** Особливості емоційного стимулювання дітей із порушеннями інтелекту / Проблеми сучасної психології : Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за наук. ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Вип. 41. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2018. – 532 с.- С.61-69;
 - 3. Вержиховська О.М.** Особливості використання невербальних засобів спілкування при роботі з молодшими школярами з порушеннями інтелекту / Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць :вип.11 / за ред. В.М.Синьова, О.В.Гаврилова.– Кам'янець-Подільський : ПП Медобори – 2006,2018.– 322с. С.48-58с.

Вержиховська О.М. Особливості екологічного виховання молодших школярів з порушеннями інтелекту. У поданій статті глибоко проаналізовано теоретико-методологічні положення екологічної освіти та виховання учнів молодших класів з порушеннями інтелекту, зокрема розкрито зміст та сутність екологічної освіти та виховання учнів початкових класів з типовим розвитком; описані психологічні передумови готовності до пізнання довкілля учнів молодших класів з порушеннями інтелекту; вказано на особливості екологічної освіти та виховання учнів молодших класів з порушеннями інтелекту. Нами визначено та проаналізовано стан та особливості педагогічної практики щодо екологічної освіти та виховання учнів молодших класів з типовим розвитком та з порушеннями інтелекту. Обґрунтовано та описано методику вивчення та рівні сформованості екологічної вихованості учнів молодших класів з типовим розвитком та порушеннями інтелекту. У процесі якісного та кількісного аналізу рівня сформованості екологічної вихованості виявлено особливості її формування у молодших школярів з порушеннями інтелекту, показано їх динаміку. Розкрито данні щодо експериментальної перевірки ефективності педагогічного забезпечення процесу екологічного виховання молодших школярів з порушеннями інтелекту.

Ключові слова: екологічна освіта, екологічне виховання, молодші школярі, учні з типовим розвитком, учні з порушеннями інтелекту.

Вержиховская Е.Н. Особенности экологического воспитания младших школьников с нарушениями интеллекта. В данной статье глибоко проанализированы теоретико-методологические положения экологического образования и воспитания учащихся младших классов с нарушениями интеллекта, в частности раскрыто содержание и сущность экологического образования и воспитания учащихся начальных классов с типичным развитием; описаны психологические предпосылки готовности к познанию окружающей среды учащихся младших классов с нарушениями интеллекта; указано особенности экологического образования и воспитания учащихся младших классов с нарушениями интеллекта. Нами определены и проанализированы состояние и особенности педагогической практики по экологическому образованию и воспитанию учащихся младших классов с типичным развитием и с нарушениями интеллекта. Обосновано и описана методика изучения и уровни сформированности экологической воспитанности учащихся младших классов с типичным развитием и нарушениями интеллекта. В процессе качественного и количественного анализа уровня сформированности экологической воспитанности выявлены особенности ее формирования у младших школьников с нарушением интеллекта, показано их динамику. Раскрыто данные по экспериментальной проверке эффективности педагогического

обеспечения процесса экологического воспитания младших школьников с нарушениями интеллекта.

Ключевые слова: экологическое образование, экологическое воспитание, младшие школьники, учащиеся с типичным развитием, ученики с нарушениями интеллекта.

Verzhikhovska O. Features of ecological education of younger students with intellectual disabilities.

This article thoroughly analyzes the theoretical and methodological provisions of environmental education and upbringing of young students with intellectual disabilities, in particular the content and nature of environmental education and upbringing of elementary students with typical development; described psychological prerequisites for the readiness of the environment for younger students with intellectual disabilities; points out the features of environmental education and upbringing of students with intellectual disabilities. It is noted that ecological education and upbringing of pupils of the younger classes is a systematic pedagogical activity aimed at the development of ecological culture students. However, current programs do not yet fully meet the needs of environmental education and upbringing of students, because in most of them nature is considered primarily in terms of its economic value, aesthetic and health value. In this regard, particular attention is paid to the study and promotion of good pedagogical experience on this issue, as practice sometimes outstrips theoretical achievements. The basis of environmental education and upbringing of younger students is science. Younger students with intellectual disabilities are overwhelmingly aware of the environment, but the process of perception of the outside world is not adequate enough. This leads to the fact that the imagination of younger students with intellectual disabilities is usually not clear and little differentiated.

It is interesting that we have identified and analyzed the status and features of pedagogical practice in environmental education and upbringing of young students with typical development and intellectual disabilities. The study methodology and levels of ecological education of younger students with typical development and intellectual disabilities are grounded and described. In the process of qualitative and quantitative analysis of the level of formation of environmental education revealed the peculiarities of its formation in younger students with impaired intelligence, showed their dynamics. The data on experimental verification of pedagogical effectiveness of the process of ecological education of young students with intellectual disabilities have been revealed. Correctional orientation of pedagogical support of the process of ecological education makes it possible to increase the level of environmental education and education of younger students with intellectual disabilities.

Keywords: environmental education, environmental education, elementary school students, students with typical development, students with intellectual disabilities.

Постановка проблеми. Сучасне українське суспільство в силу локальних і глобальних процесів розглядає проблему екологічного виховання, яка виступає головною у сфері людського буття, зокрема збереження, примноження та охорона довкілля покращує не лише існування та збереження живої та неживої природи на землі. Невідповідність існування природи і соціуму, неправильне та нераціональне застосування природних ресурсів, знищення ландшафтів довкілля призводить до негативних факторів впливу природи на стан зовнішнього середовища, фізичного та психічного здоров'я людства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема екологічного виховання висвітлена в багатьох працях за різними напрямками, зокрема: зміст та напрямки екологічного виховання учнів з типовим розвитком (В. Дерев'яненко, В. Ігоніна, С. Клименко, О. Король, А. Кухта, Н. Лисенко, Л. Манорик, , Е. Писарчук); сутність та характеристика екологічних проблем (Р. Гарковенко, О. Пустовойтова, Л. Харламова); методика екологічного виховання учнів з типовим розвитком (В. Байбара, Н. Верзілін, В. Гайнушіна, Н. Жесткова, А. Захлебний, І. Суравегіна); теоретичні аспекти екологічного виховання (І. Дедю, В. Крисаченко, В. Мінаєш); психолого-педагогічний зміст та ефективність навчання при викладанні курсів «Природа і людина», «Людина і світ», «Я і Україна» (В. Байбара, А. Захлебний, І. Зверєв, І. Зюзікін, Г. Ковальчук).

Існує велика кількість публікацій у напрямку екологічної освіти та виховання молодших школярів з типовим розвитком, на відміну до дітей з порушеннями інтелекту ця проблема розглядається за напрямками сутності, змісту, методів, засобів та прийомів екологічного виховання (В. Воронкова, О. Вержиховська, Г. Дульнєв, І. Єременко, С. Миронова, В. Синьов, Л. Співак, Л. Стожок, А. Ульянова, А. Усвайська).

Вивченням проблеми екологічного виховання в корекційній педагогіці займались В. Воронкова, О. Вержиховська, Г. Дульнєв, І. Єременко, В. Мачіхіна, С. Миронова, В. Худенко. На їх думку, екологічне виховання молодших школярів з порушеннями інтелекту дозволяє виховати екологічну культуру у цієї категорії дітей. Навчальні дисципліни з рідної мови, читання, природознавства створюють позитивні умови виховної, практичної та корекційної спрямованості екологічної освіти учнів початкових класів з порушеннями інтелекту. Актуальність проблеми зумовила вибір тематики наукової статті.

Мета статті полягає у визначенні теоретико–методологічних та практичних положень екологічної освіти та виховання молодших школярів з порушеннями інтелекту.

Виклад основного матеріалу. Екологічна освіта та виховання учнів початкової школи – це систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток в учнів екологічної культури. Однак діючі на сьогоднішній день програми ще не повністю задовольняють потреби екологічної освіти і виховання школярів через те, що в більшості з них природа розглядається передусім з точки зору її народногосподарського значення, естетичної і оздоровчої цінності. У зв'язку з цим особливої уваги набувають вивчення і пропаганда передового педагогічного досвіду з цієї проблеми, оскільки практика іноді випереджає теоретичні досягнення.

Основою екологічної освіти та виховання учнів початкової школи є природознавство, яке розкриває таємниці довкілля, його правила та закони, розповідає про місце людини у природі, її вплив на навколишнє середовище.

Молодші школярі з порушеннями інтелекту, у переважній більшості, адекватно сприймають довкілля, але сам процес сприйняття навколишнього світу недостатньо адекватний. Це призводить до того, що уява в учнів початкової школи молодших школярів з порушеннями інтелекту, зазвичай не чітка та мало диференційована.

Спілкування з довкіллям – дієвий та результативний засіб освіти та виховання учнів початкової школи з порушеннями інтелекту. Лише у взаємозв'язку з явищами природи, життєдіяльністю учнів молодших класів з порушеннями інтелекту проявляються сприйняття і уявлення, коригуються психічні пізнавальні процеси.

Учні з порушеннями інтелекту оволодівають певною сумою екологічних знань, засвоюють норми поведінки та ціннісні орієнтації по відношенню до природи, набувають практичних умінь та навичок по збереженню природного середовища у процесі навчання, гри, суспільно-корисної праці. Тому, визначення психолого-педагогічних умов екологічного виховання здійснюється на основі теоретичних даних з наукових джерел, узагальнення передового досвіду та досвіду роботи вчителів й вихователів різних спеціальних шкіл. Ними виступають підвищення екологічних знань учнів початкових класів, виявлення рівнів їх екологічної вихованості та організації спільної роботи з екологічного виховання школи, сім'ї, громадянських організацій. Головним завданням освіти і виховання учнів з порушеннями інтелекту ми вважаємо сприяння їх розвитку, підготовку до самостійного життя та праці. Для вирішення цих завдань необхідна корекція пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери, підвищення працездатності і формування моральних і соціальних якостей особистості.

Учні молодших класів з порушеннями інтелекту, особливо в перші роки навчання в школі, недружні, вкрай неорганізовані, часто сперечаються. Учителю і вихователю доводиться протягом ряду років перебування учнів у школі займатися формуванням дитячого колективу.

Треба захопити дітей цікавою спільною справою, корисною діяльністю. Дослідження психологів, корекційних педагогів, методистів показали, що з самого початку ознайомлення дітей з об'єктами і явищами природи необхідна вмільа їх організація, керівництво сприйманням, процесом пізнання. Елементарні поняття і уявлення про явища природи формуються у учнів молодших класів з порушеннями інтелекту завдяки природному оточенню. Пропедевтична робота в молодших класах проводиться під час екскурсій в природу, коли вихователь звертає увагу на оточуючу красу й з'ясовує, які знання містяться в маленьких голівках. Спостереження дітей за різноманітними явищами й предметами природи згодом учитель і вихователь пов'язує з уроками письма і читання, природознавства, образотворчої діяльності та іншими видами практичної діяльності.

У відповідності до змісту навчальних програм і цілей природоохоронного виховання в позаурочний час у першому класі організуються спостереження за небом, рослинами, тваринами, а також трудовою діяльністю людей. Першокласники накопичують конкретні уявлення про зміни в природі зимою, весною, літом та восени. У другому та третьому класах уявлення про живу і неживу природу розширюються. Їм даються елементи екології, розповідають про необхідність охорони води, ґрунту, рослин та тварин. Вже в цей період учні стримують найелементарніші вміння, необхідні для подальшого вивчення природи. Але самі по собі знання з охорони природи ще «недостатні», якщо вони не співпадають з практичними діями школярів. Тому важливо, щоб учні перших-четвертих класів приймали посильну практичну участь в охороні природи і годуванні птахів, при посадці та вирощуванні дерев, роботі в кутку живої природи, поданні посильної допомоги диким тваринам і птахам.

Важливу роль в успішному здобутті знань учнями з порушеннями інтелекту відіграють рівень і якість взаємозв'язку і взаєморозуміння між ними та корекційним педагогом. У ході навчання учні молодших класів з порушеннями інтелекту не тільки засвоюють певний запас знань про довкілля, а й оволодівають способами навчальної діяльності, за допомогою яких вони зможуть надалі розв'язувати практичні завдання. Для вивчення рівня знань учнів початкової школи з порушеннями інтелекту про навколишнє середовище та їх ставлення до цієї проблеми потрібно вивчити, як корекційні педагоги та вихователі розкривають у навчально-виховному процесі багатогранність і різноманітність природних зв'язків, які підводять учнів молодших класів з порушеннями інтелекту до їх усвідомлення. Водночас необхідно знати, наскільки повно сприймають і засвоюють цю інформацію розглянута нозологія дітей, наскільки вона їм доступна.

Значні успіхи у в плані екологічної освіти та виховання учнів молодших класів з порушеннями інтелекту можливі за умови здійснення

його за такими напрямками: застосування ефективних методів і прийомів, що активізують діяльність учнів початкової школи з порушеннями інтелекту (розв'язання проблемних завдань з екологічним змістом); екологізація навчально-виховного процесу (від конкретних питань програми дисциплін природничого циклу до проведення виховних заходів в позаурочний час).

Дослідження особливостей екологічної освіти та виховання учнів молодших класів з порушеннями інтелекту дає нам змогу зробити висновки про те, що дана категорія дітей – працьовиті, співчутливі, які люблять природу. Особливості роботи школи дають можливість здійснювати екологічне виховання на уроках та в позаурочний час. Мета його – виховання екологічної культури, впровадження практичних навичок охорони природи.

Для реалізації екологічного виховання в загальноосвітньому спеціальному навчальному закладі, для кращого засвоєння екологічних знань учнями молодших класів з порушеннями інтелекту необхідно:

- здійснювати екологічне виховання через інтеграцію в навчальні теми при викладанні основ наук;
- організовувати спостереження за природними явищами з послідовним опрацюванням і використанням результатів на уроках та позакласних заходах;
- більше проводити екологічні виховні заходи; проводити загальношкільні екологічні акції;
- підвищувати екологічну компетентність корекційних педагогів та вихователів у цьому напрямку.

У теорії і практиці екологічного виховання молодших школярів з порушеннями інтелекту доцільно виходити із завдання формування особи, яка спрямовує свою діяльність на збереження довкілля. Відповідно до цього шляхи поліпшення екологічної освіти й виховання полягають у:

- зростанні уваги до цієї проблеми в програмах з усіх навчальних предметів;
- розвитку в кожного школяра мотивів відповідального ставлення до природи, спираючись на його індивідуальні психологічні особливості;
- удосконаленні форм і методів педагогічного впливу на учня, залученні його до безпосередньої практичної діяльності по охороні природи;

створенні в кожній школі відповідної навчально-матеріальної бази: кімнат, куточків охорони природи з належним оформленням.

Екологічна освіта та виховання учнів молодших класів з порушеннями інтелекту сприяє формуванню у них моральних і особистісних якостей, підготовці їх до самостійного життя та праці. Використовуючи різні форми навчально-виховної роботи, у процесі

екологічного виховання, слід враховувати вікові та психофізіологічні особливості учнів молодших класів з порушеннями інтелекту. Лише тоді можливо досягти того, що екологічна освіта та виховання на практиці становлять невід'ємну частину усієї навчально-виховної діяльності у школі.

Методика виявлення рівня прояву екологічного вихованості та екологічних знань учнів молодших класів з порушеннями інтелекту передбачала наступні етапи: перший етап включає в себе аналіз навчально-виховної діяльності з екологічного виховання учнів молодших класів з порушеннями інтелекту щодо сформованості у них екологічної вихованості; другий етап – проведення бесід екологічного змісту з учнями молодших класів з порушеннями інтелекту щодо сформованості у них екологічних знань, умінь та навичок.

Аналізуючи данні методики дослідження рівня прояву екологічної вихованості та екологічних знань у учнів початкових класів з порушеннями інтелекту ми побачили, що в цілому діти з порушеннями інтелекту оволодіють окремими екологічними знаннями, але є такі діти які мають дуже низький та нижче за середній рівень знань, тому з учнями молодших класів з порушеннями інтелекту потрібно проводити корекційну роботу з розширення та закріплення їхніх знань на практиці.

Спостереження за дітьми під час виконання різних моментів показало, що далеко не всі діти з порушеннями інтелекту демонструють дбайливе ставлення до природи, відповідний рівень екологічної вихованості. У ході прогулянки до парку виявлені численні прогалини у знаннях учнів початкових класів з порушеннями інтелекту з екології, що змусило нас шукати шляхи виходу із даного становища, а саме обґрунтувати методику корекційної роботи з розвитку екологічної вихованості учнів початкових класів з порушеннями інтелекту.

Ми з'ясували, що при формуванні екологічної вихованості провідна роль належить предметам природничого циклу, але і в процесі викладання гуманітарних предметів за своїм змістом, спрямованістю вони орієнтують учнів молодших класів з порушеннями інтелекту на практичну діяльність в природному середовищі.

При визначенні основних напрямків діяльності корекційного педагога та вихователя, орієнтованої на формування екологічної вихованості учнів молодших класів з порушеннями інтелекту, ми виділили наступні напрямки:

- розвиток внутрішньої потреби у пізнанні природи;
- оволодіння нормами екологічно-грамотної поведінки, формування навичок і вмінь спілкування з природою;
- засвоєння народних традицій у взаємовідносинах з природою і кращих зразків світової практики поводження в природі;
- залучення до природоохоронної діяльності на основі набутих знань і ціннісних орієнтацій;

➤ сприяння переходу опанованих знань в переконання, в естетичні смаки, норми ставлення до природи.

Серед важливих передумов ефективності процесу становлення екологічної вихованості учнів початкових класів з порушеннями інтелекту доцільно виділити наступні:

➤ визначення і застосування оптимальних форм і методів виховного впливу на учнів початкових класів з порушеннями інтелекту;

➤ активне залучення учнів молодших класів з порушеннями інтелекту до природоохоронної роботи;

➤ формування у учнів молодших класів з порушеннями інтелекту мотивів відповідального ставлення до природи, прагнення глибше пізнати її, примножувати її багатства.

Розвиток екологічної вихованості учнів молодших класів з порушеннями інтелекту тісно пов'язаний з формуванням у них умінь: спостерігати об'єкти й явища, які вони вивчають, виділяти суттєві ознаки, знаходити у них подібні і відмінні риси, об'єднувати і класифікувати предмети, робити висновки та узагальнення. Таку роботу, можливо, проводити на уроках природознавства. Саме уроки природознавства в молодших класах є тим фундаментом, на якому формуються екологічні знання в учнів з порушеннями інтелекту, адже саме в цей час у них формуються елементарні поняття і уявлення про явища природи.

Після проведення проведеної нами корекційної роботи ми побачили, що рівень екологічної вихованості учнів молодших класів з порушеннями інтелекту значно збільшився, зокрема: на низькому рівні екологічної вихованості залишилося 10 % учнів, на нижче середнього рівні – 40 % учнів, на середньому рівні 50 % учнів, хоча до обстеження більшість учнів молодших класів з порушеннями інтелекту показували низький рівень екологічної вихованості.

На основі зробленого аналізу результатів дослідження вважаємо, що запропоновані форми роботи не тільки в кількісному, а й в якісному відношенні покращують рівень екологічної вихованості учнів молодших класів з порушеннями інтелекту.

Висновки. Корекційна спрямованість педагогічного забезпечення процесу екологічного виховання дає змогу підвищити рівень екологічної освіти і виховання молодших школярів з порушеннями інтелекту. Перспективним напрямком дослідження ми вважаємо розвиток екологічної вихованості у дітей з порушеннями інтелекту різних вікових груп.

Бібліографія

1. **Вержиховська О.М.**(2013) Теорія і спеціальна методика виховання дітей особливостями інтелектуального розвитку: Навчально-методичний посібник Кам'янець-Подільський ТОВ “Друк-Сервіс” 372 с. ; 2. **Вержиховська О.М.** (2016) Теорія і методика виховання дітей в

- спеціальній школі: навчально-методичний посібник / Кам'янець- Подільський національний університет імені Івана Огієнко 292 с.;
- 3. Липа В.А.** (2002) Основы коррекционной педагогики: Учебное пособие Донецк: Лебидь 327 с.; 4. Гаврилов О. В. (2011) Методика навчання учнів 1-4-х класів спеціальної школи: навчальний посібник. Кам'янець- Подільський ТОВ "Друк-Сервіс". 312 с.

References

- 1. Verzhys`kova O.M.** (2013) Teoriya i special`na metody`ka vy`hovannya ditej osobly`vostyamy` intelektual`nogo rozvy`tku: Navchal`no- metody`chny`j posibny`k Kam'yanecz`-Podil`s`ky`j TOV "Druk-Servis" 372 s. ; **2. Verzhys`kova O.M.** (2016) Teoriya i metody`ka vy`hovannya ditej v special`nij shkoli: navchal`no- metody`chny`j posibny`k / Kam'yanecz`- Podil`s`ky`j nacional`ny`j universy`tet imeni Ivana Ogiyenko 292 s.; **3. Ly`pa V.A.** (2002) Основы коррекционной педагогики: Учебное пособие Донецк: Лебидь 327 с.; **4. Havrylov O. V.** (2011) **Metody`ka navchannya** uchniv 1-4-x klasiv special`noyi shkoly` : navchal`ny`j posibny`k Kam'yanecz`- Podil`s`ky`j TOV "Druk-Servis". 312 s.

Received
03.11.2019
Accepted
03.12.2019